

# Els masos de la parròquia de Sant Dalmai a partir del capbreu de l'Almoina de 1336

RICARD TEIXIDOR PALAU  
Investigador

**Resum:** L'any 1336, el paborde de l'Almoina va fer redactar els quatre primers capbreus coneguts de totes les possessions que tenia al terme del castell de Brunyola, del qual n'era, a més, el senyor jurisdiccional. Un dels capbreus correspon al terme de Sant Dalmai. Gràcies a aquest document poden conèixer la distribució de la propietat de la terra per senyories, els noms del masos i llurs propietaris útils.

**Paraules clau:** Capbreu, Brunyola, Sant Dalmai, propietat, masos.

**Abstract:** *In 1336, the provost of "l'Almoina" ordered to write the first four known "capbreus" to record all the rights it had in the district of Brunyola castle, where he acted as the jurisdictional lord as well. One of these "capbreus" belongs to the Sant Dalmai municipality. Thanks to this document we can know the distribution of the land property by domains, and the names of the farms and their owners. The capbreu was a public or private document where the rights remained written down to be charged on the personal and landed property, on the benefit of a religious institution (l'Almoina) that managed the alms of the district.*

**Keywords:** "capbreu", Brunyola, Sant Dalmai, rural, property, farms

Quaderns de la Selva, 26 (2014)  
25-39



L'objectiu del present treball és donar una visió parcial, però prou indicativa, de la distribució de les terres per senyories al terme de Sant Dalmai, basat en l'anàlisi d'un capbreu de l'Almoïna del Pa de la seu de Girona de l'any 1336. El capbreu inclou 25 masos pertanyents al domini directe de l'Almoïna, els titulars dels quals capbreven també les terres que tenen per altres senyors. A més, hi ha tretze altres persones que no en depenien personalment, però declaren en el capbreu les terres que tenen per l'Almoïna.

## Situació geogràfica del terme de Sant Damai

Abans de tot, situarem geogràficament aquest territori. Des de l'any 1905, és un agregat al municipi de Vilobí d'Onyar, que està situat la zona nord-oest i del qual, amb 9 quilòmetres quadrats, n'ocupa aproximadament una quarta part de la seva extensió. Anteriorment havia format part del terme municipal de Brunyola. No coincideix amb el terme parroquial del mateix nom, atès que també abasta una petita franja de la parròquia de Salitja i un petit tros de la parròquia d'Estanyol. El terme de Sant Dalmai és força planer i està travessat de nord a sud per l'Onyar (cf. Figura 1). L'única elevació d'importància és el Turó de Sant Llop (155 m.) situat al volcà de la Crosa. Des de sempre, la població ha viscut disseminada en nombrosos masos escampats arreu. Antigament, l'església parroquial estava aïllada, mai no s'hi va formar una cellera que podria haver estat l'embrió d'un primitiu nucli urbà. El poble que ara veiem es va formar en època tardana, als segles XVIII XIX i XX, i no al voltant del temple parroquial sinó en la cruïlla de camins rals i al costat de la nova carretera de Girona a Santa Coloma.

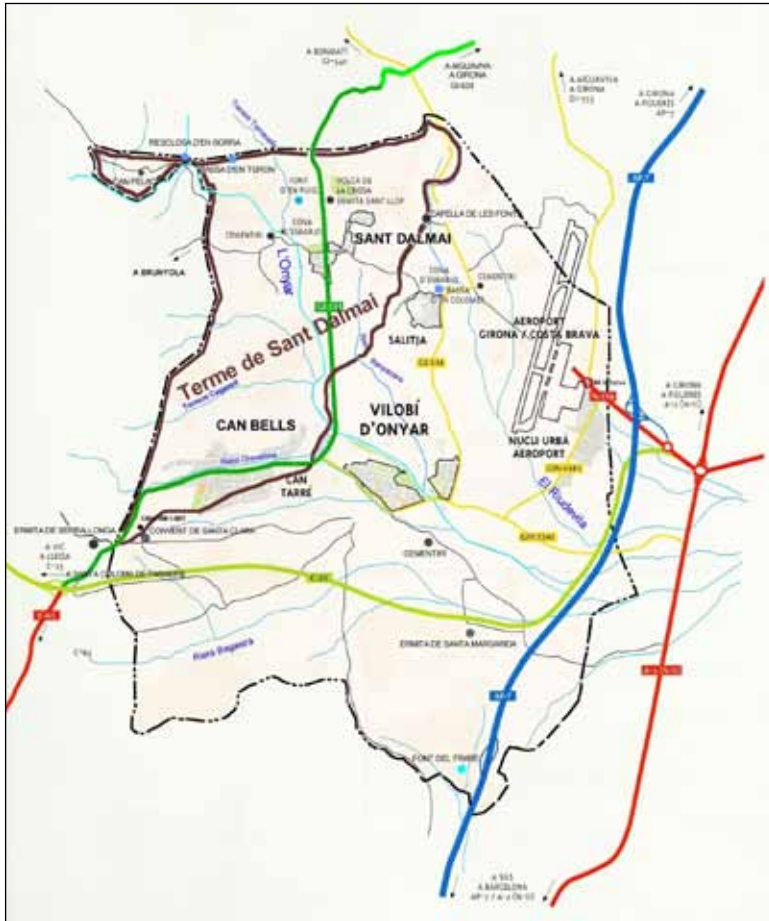
## El capbreu de l'any 1336

L'any 1336, el terme de San Dalmai ocupa la mateixa superfície que en l'actualitat, tret del petit enclavament dins de la parròquia d'Estanyol. Està sota la jurisdicció del castell de Brunyola des de l'any 1293, del qual la Pia Almoïna n'és el senyor. Va ser aquí, a la plaça de l'església, on el paborde en va prendre possessió per donar compliment a la disposició testamentària de l'anterior senyor, el clergue i tresorer de la catedral de Girona, Guillem Gaufred.<sup>1</sup>

El llegat comprèn, a més, el domini directe sobre les terres en l'àmbit de tota la jurisdicció, que abasta la major part del nombre total de masos. Així doncs, el paborde, en nom de l'Almoïna, passa a ser senyor jurisdiccional i directe alhora. Per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals, cal que els emfiteutes li facin confessió de les terres i de les rendes degudes. Per això, l'any 1336, el paborde Pere Casadevall va fer redactar els primers capbreus coneguts al notari públic de Brunyola, Ramon d'Orta. Atès la gran quantitat de possessions,

1 Arxiu Històric de Girona (AHG), Hospici, vol.333, document nº 29.





**Figura 1.** El terme de Sant Dalmai dins el municipi de Vilobí.

entre masos, bordes i terres que s'estenien al llarg i ample del terme del castell de Brunyola, va ser necessari redactar-ne quatre. El corresponent al terme de Sant Dalmai està en un sol pergamí. Es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona, fons Pia Almoina, i el seu està és molt bo.<sup>2</sup> Les mides són 625 x 55 cm (cf. Figura 2).

D'entrada, cal dir que la consulta no l'hem feta al mateix pergamí sinó en una transcripció traduïda al català a la segona meitat del segle XVIII i que forma part d'un llibre mestre o d'arxivació que es conserva a l'Arxiu Històric de Girona i en el qual hi ha altres documents de tota mena.<sup>3</sup> Creiem que el trasllat és prou fidedigne com per fer-ne un estudi (cf. Figura 3). En el moment de fer la transcripció, es va

<sup>2</sup> Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Almoina, Brunyola, pergamins núm. 1042-1088 (juny de 1336).

<sup>3</sup> AHG, Hospici, vol. 361.



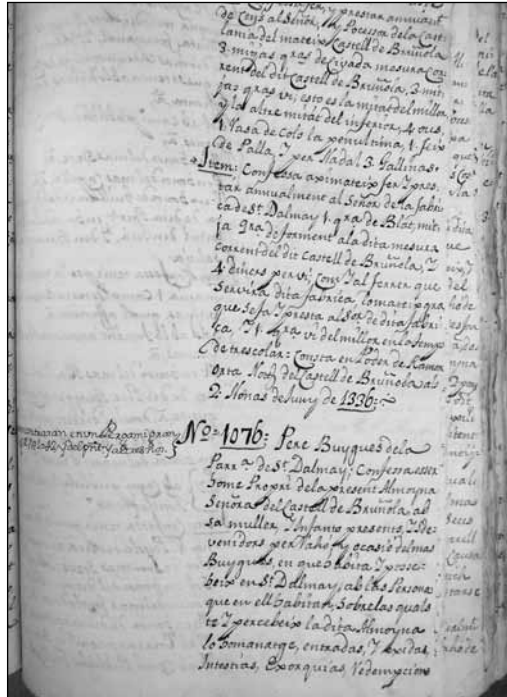
**Figura 2.** Declaració de Pere Bohigues, amb el núm. 1076, en el capbreu original de l'Almoina sobre pergami.

escriure un número al marge esquerre superior de la part del pergami on comença la declaració de cada un dels emfiteutes. Correspon amb el mateix número de la còpia, que comença amb el 1042 i acabava amb el 1088. En total hi ha, doncs, 47 declarants (cf. Quadre 1). Com abans hem dit, aquest capbreu ens aporta informació important sobre la propietat de la terra repartida entre les senyories directes, amb els masos que hi havia i els noms de llurs tenidors. Hem classificat els emfiteutes en tres grups. En el primer grup hi ha els que reconeixen ser homes propis sòlids de l'Almoina per raó del seu mas o borda i estar sotmesos al pagament dels mals usos. Els homes i dones d'aquests masos i bordes són remences. Primer declaren el capmàs que comprèn clos, casa, era, farraginal, quintana i, en alguns casos, hort; altres parcel·les o peces de terra aplevades i, per últim les prestacions en moneda i en espècie degudes. Però, com que la majoria tenen terres per altres senyors, també les confessen. Són vint-i-cinc. En el segon grup hi inclouem els emfiteutes que no són propis de l'Almoina però declaren les parcel·les que estan sota el seu domini. També són titulars de masos que tenen per altres senyors. Dels catorze documentats, només n'hem pogut ubicat sis en dominis senyorials.<sup>4</sup> En el tercer grup hi ha dos emfiteutes<sup>5</sup> que són titulars de masos que no tenen terres per a l'Almoina però surten en afrontacions i dels quals n'hem ubicat un en dominis

4 El mas Rossinyol i Ballestar són propis de l'Hospital Nou de Girona, segons hem pogut consultar en documentació del fons Hospital de Santa Caterina, cf. AHG, Hospici, vol. 760. El mas Roig de Santa Maria és propi de la Pabordia del mes de novembre, segons consta en una capbreu de l'any 1314, cf. Arxiu Capitalar de Girona (ACG), Capbreus d'Estanyol, Salitja i Sant Dalmaí dels anys 1314, 1377, 1551, 1626 i 1757. El mas Turon és propi de la Sagristia segona de la seu de Girona, així ho hem vist escrit en una nota marginal d'una capbreu de l'any 1666 feta a l'Almoina, cf. AHG, Hospici, vol. 362. El mas Reixach el trobem documentat com a propi dels cavallers Vilademany l'any 1363 quan el venen a l'Almoina. El mas Noguera és un cas singular, ja que el declarant és el senyor directe que confessa tenir-lo en feu per a l'Almoina. Dels vuit masos restants, només n'hi ha un, el mas Tornavells, del qual tenim indicis que podria estar sota el domini directe del Priorat del Coll.

5 Podrien ser tres. El que tenim com a dubtós és el mas Boadella que surt en afrontacions, i tant podria estar situat al terme de Sant Dalmaí com al de Salitja. El mas Hospital, pel seu nom, podria ser propi de l'Hospital Nou, però això només és una suposició.

senyoriais.<sup>6</sup> Cal afegir-hi, a més, habitants de fora del terme de Sant Dalmai que tenen alguna possessió per a l'Almoina. L'existència d'altres masos la creiem poc probable. Sumats, surten 41 masos, 2 bordes i 1 masoveria. Amb totes aquestes dades, podem fer un còmput de masos i parcel·les de terra, distribuïts per senyories.



**Figura 3.** Inici de la declaració de Pere Bohigues, amb el núm. 1076, al trasllat sobre paper del capbreu de l'Almoina, fet al segle XVIII.

N.	Mas o borda	Titular	Primer esment	Senyors directes (núm. Parcel·les)
<b>A. Homes propis de l'Almoina del Pa</b>				
1	Borda Creixell	Ermessenda, vídua d'Arnau Creixell	1336	Almoina del Pa (5)
2	Borda Roqueta	Pere Romeu	1282	Almoina del Pa (4), església de Sant Dalmai (3), alou fiscal (1)

6 És el mas Taltavull, propi dels cavallers Vilademany que el venen a l'Almoina l'any 1363, conjuntament amb el mas Reixach.

3	Mas Aulina o Fontlledosa	Bernat Fontlledosa	1336	Almoina del Pa (5), Hospital Nou (2), monestir de Sant Pere de Galligants (2), església de Sant Dalmai (1), hereu de Berenguer de Paba (1), pabordia de Novembre de la seu de Girona (1)
4	Mas Bells	Pere Bells	1227	Almoina del Pa (4)
5	Mas Berenguer	Bernat Berenguer	1336	Almoina del Pa (4), altar de Sant Vicenç de l'església de Sant Feliu de Girona (2), monestir de Sant Daniel de Girona (1)
6	Mas Boades	Bernat Boades	1227	Almoina del Pa (1), pabordia de Novembre de la seu de Girona (2), Ramon Grau (2), monestir de Sant Salvador de Breda (2), monestir de Sant Pere de Galligants (1), els Vilademany, cavallers (1), alou fiscal (12), alou franc (2)
7	Mas Bohigues	Pere Bohigues	1227	Almoina del Pa (8), Pabordia de Novembre de la seu de Girona (1), monestir de Sant Pere de Galligants (2)
8	Mas Bosch	Berenguer Bosch	1227	Almoina del Pa (4), hereu de Berenguer de Paba (4), monestir de Sant Pere de Galligants (1)
9	Mas Bover	Arnau Bover i la seva esposa Guillema	1282	Almoina del Pa (2), monestir de Sant Pere de Galligants (1), alou fiscal (6)
10	Mas Capella	Berenguer Capella	1227	Almoina del Pa (8), hereu del cavaller Berenguer de Paba (2), capella de Serrallonga (1), pabordia de Novembre de la seu de Girona (1), hereu del mas Falgueres de Brunyola (1)
11	Mas Esteve	Guillem Esteve	1336	Almoina del Pa (3), monestir de Sant Pere de Galligants (3), Hospital Nou (1)
12	Mas Ferrer o Serra	Guillem Ferrer	1282	Almoina del Pa (3), pabordia de Novembre de la seu de Girona (2), Pere Riera d'Osor (1), Hospital Nou (1), hereu de Berenguer de Paba (1), alou franc (1)
13	Mas Guasuach	Jaume Guausach	1282	Almoina del Pa (1)
14	Mas Juliol	Guillem Juliol	1282	Almoina del Pa (6)
15	Mas Llepavins	Guillema, vídua de Guillem Llepavins	1282	Almoina del Pa (6), pabordia de Novembre de la seu de Girona (1), pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona (1)

16	Mas Mateu	Pere Ramon Mateu	1282	Almoina del Pa (1), hereu del cavaller Berenguer de Paba (1), església de Sant Dalmai (1)
17	Mas Moragues	Guillem Moragues	1282	Almoina del Pa (7), alou fiscal (5)
18	Mas Morell d'Aiguamorta	Guillem Morell	1227	Almoina del Pa (8)
19	Mas Net	Arnau Net	1282	Almoina del Pa (10)
20	Mas Pla	Pere Pla	1282	Almoina del Pa (3), rector de Sant Dalmai (2), Hospital Nou (1), alou fiscal (1)
21	Mas Planes	Domingo Planes	1227	Almoina del Pa (4), alou fiscal (1), pabòrdia de Novembre de la seu de Girona (1)
22	Mas Pujol	Pere Pujol	1282	Almoina del Pa (4), rector de Sant Dalmai (1), Hospital de Sant Llorenç de les Arenes (1)
23	Mas Quintana	Guillem Quintana	1282	Almoina del Pa (1), alou fiscal (2)
24	Mas Rovira (Parròquia de Sant Dalmai)	Ramon Rovira	1227	Almoina del Pa (2), Hospital Nou (1), alou fiscal (2)
25	Mas Severich	Guerau Severich	1282	Almoina del Pa (3)
26	Mas Vidal	Alamanda, vídua de Guillem Vidal	1227	Almoina del Pa (2), Ramon Grau ciutadà de Girona (2), Hospital Nou (2), monestir de Sant Salvador de Breda (1), monestir de Sant Pere de Galligants (1), pabòrdia de Novembre de la seu de Girona (1), pabòrdia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona (1), castell de Vilobí (1), església de Sant Dalmai (1), sagristia segona de la seu de Girona (1), alou fiscal (1)
<b>B. Homes propis d'altres senyors amb terres sota domini de l'Almoina</b>				
27	Mas Ballestar	Pere Ballestar	1323	Almoina del Pa (4). Senyor del mas: Hospital Nou de Girona
28	Mas Canyet	Ramon Canyet	1227	Almoina del Pa (1)
29	Mas Costa <sup>7</sup>	Berenguer Costa	1313	Almoina del Pa (5), alou fiscal (5)
30	Mas Devesa	Ramon Devesa	1227	Almoina del Pa (1)

7 Berenguer Costa declara una feixa de terra per a l'Almoina, anomenada masoveria d'en Costa, on hi ha una casa construïda.



31	Mas Miret	Guillem Miret	1314	Alou fiscal (1)
32	Mas Noguer	Pelegrí Noguer	1227	1
33	Mas Olivera (p. de Sant Dalmai)	Pere Olivera	1227	Almoina del Pa (1)
34	Mas Olivera (p. De Salitja)	Ramon Olivera	1314	Presta censos al senyor de Salelles per la servitud de la ferreria per raó d'unes terres situades al terme de Sant Dalmai "de pertinències" del mas Joan i que té en feu per a l'Almoina.
35	Mas Reixach	Guillem Reixach	1348	Almoina del Pa (1). Senyor del mas: els Vilademany, cavallers
36	Mas Roig de Santa Maria	Pere Roig de Santa Maria	1314	Almoina del Pa (1). Senyor del mas: pabordia de Novembre de la seu de Girona
37	Mas Rossinyol	Pere Rossinyol	1227	Almoina del Pa (3). Senyor del mas: Hospital Nou de Girona
38	Mas Rovira (p. de Salitja)	Ramon Rovira	1336	Almoina del Pa (1)
39	Mas Sagrera	Pere Sagrera	1317	Almoina del Pa (4)
40	Mas Tornavells	Arnau Tornavells	1206	Almoina del Pa (4)
41	Mas Trilla o Tries	Guillem Trilla	1336	Alou fiscal (1)
42	Mas Turon	Pere Turon	1302	Almoina del Pa (1). Senyor del mas: sagristia segona de la seu de Girona
<b>C. Homes propis d'altres senyors sense terres sota domini de l'Almoina, només citats a les afrontacions</b>				
41	Mas Taltavull	Pere Taltavull	1227	Senyor del mas: els Vilademany, cavallers
42	Mas Hospital	Pere Hospital	1314	
<b>D. Habitants de fora del terme de Sant Dalmai amb terres sota domini de l'Almoina</b>				
45	Elisenda, vídua de Berenguer Comaliva (Vilobí)			Almoina del Pa (1)
46	Ponç Calic (Vilobí)			Almoina del Pa (1)
47	Guillem d'Olivera (Vilobí)			Almoina del Pa (1)
48	Berenguer March (Vilobí)			Almoina del Pa (1)
49	Guillem Riera (Sant Martí Sapresa)			Almoina del Pa (1)

**Quadre 1.** Masos i capbreuants en el capbreu de l'Almoina del Pa de 1336.<sup>7</sup>





Hi ha documentats un total de 19 senyors directes que es reparteixen els dominis, la major part pertanyents a institucions religioses (cf. Quadre 2). La Pia Almoina és el senyor directe més important amb un total de 23 masos, 2 bordes, 1 masoveria i 184 parcel·les de les quals, 37 són en alou fiscal<sup>8</sup> i 3 en alou franc. Amb moltes menys possessions, hi ha l'Hospital Nou de Girona amb 2 masos i 7 parcel·les; els cavallers Vilademany amb dos masos i una parcel·la; la Pabordia del mes de novembre de la seu de Girona amb 1 mas i 10 parcel·les i la Sagristia segona de la seu de Girona, amb 1 mas i 1 parcel·la. La resta de les senyories sumen 40 parcel·les. Cal fer constar que els capbrevants que no són propis de l'Almoina no declaren les terres que poden tenir per altres senyors. Per tant, en desconeixem la totalitat dels seus patrimonis i la possible existència d'altres senyories. Tampoc no tenim cap informació sobre les possessions de tres dels quatre masos que només surten en afrontacions. Del quart, el mas Taltavull, sí que la tenim, si més no, podria ser aproximada, ja que el mes de desembre de l'any 1363 el senyor directe, Francesca de Vilademany, en va vendre el domini directe a l'Almoina.<sup>9</sup> Només uns mesos més tard, l'abril de 1364, Francesc Taltavull el capbreva al nou senyor.<sup>10</sup> Confessa el capmàs i 12 parcel·les repartides entre boscos, erms, vinya, trilla, avellanedes i terra cultivable. S'indica l'extensió de totes i sumen 80 jornals de bous, és a dir, unes 160 vessanes. A més, s'hi han d'afegir 5 parcel·les més que té establertes a pagesos veïns que sumen 11 jornals de bous, i dos camps de terra que posseeix en alou franc de 2 jornals de bous cada un. Tot el mas sencer té 186 vessanes, una extensió enorme comparada amb la que poden tenir els altres masos del mateix terme. Amb tot això, volem fer notar que el nombre de parcel·les que hi ha a Sant Dalmai pot ser força més gran. A fi de donar una visió clara de tot el que hem exposat, ho resumim en quatre quadres.

N.	Senyors directes	Béns
1	Altar de Sant Vicenç de Sant Feliu de Girona	2 parcel·les
2	Capella de Serrallonga	1 parcel·la
3	Castell de Vilobí	1 parcel·la
4	Cavaller Berenguer de Paba	9 parcel·les
5	Cavaller Vilademany	2 masos i 1 parcel·la
6	Església parroquial de Sant Dalmai	6 parcel·les
7	Hereu del mas Falgueres de Brunyola	1 parcel·la
8	Hospital de Sant Llorenç de les Arenes	1 parcel·la
9	Hospital Nou	2 masos i 7 parcel·les
10	Monestir de Sant Pere de Galligants	10 parcel·les

8 En la declaració es fa constar que aquestes parcel·les estan lliures del pagament d'agrers.

9 AHG, Hospici, vol. 333, núm. 145.

10 AHG, Hospici, vol. 361, núm. 1276. Com a conseqüència del dinamisme del mercat de la terra, no podem assegurar que les dades recollides en aquest capbreu coincideixin amb les de vint-i-set anys abans.

11	Monestir de Sant Salvador de Breda	3 parcel·les
12	Monestir de Sant Daniel de Girona	1 parcel·la
13	Pabordia de Tordera de l'Església de S. Feliu	2 parcel·la
14	Pabordia del mes de Novembre de la seu de Girona	1 mas i 10 parcel·les
15	Pere Riera d'Osor	1 mas i 1 parcel·la
16	Pia Almoina	23 masos, 2 bordes i 182 parcel·les
17	Ramon Grau, ciutadà de Girona	2 parcel·les
18	Rector de la parròquia de Sant Dalmai	1 parcel·la
19	Sagristia segona de la Seu de Girona	1 mas i 1 parcel·la

**Quadre 2.** Els senyors directes del terme de Sant Dalmai.

## Situació i patrimoni dels masos

Hem ubicat tots els capmasos en un mapa (cf. Figura 4). Dels 43 documentats, 25 han arribat fins als nostres dies. Per tant, no hi ha hagut cap problema on situar-los. Els 20 restants, el s. XVI ja estaven agregats a masos veïns o les seves terres s'havien disgregat hi havien desaparegut. Donat que de les cases no en queda cap rastre, ens hem basat en les afrontacions per fer-ne una ubicació aproximada.<sup>11</sup> També hi hem traçat els cursos fluvials, els camins principals, alguns topònims i quatre molins fariners, dos segurs i dos dubtosos, que assenyalen amb un interrogant al costat.

Veiem que la distribució dels capmasos no es uniforme en tot el terme. Hem dividit el mapa en tres zones. La zona nord-est està compresa entre l'Onyar, el camí que va del castell de Brunyola a Girona i el camí que va de Girona a Santa Coloma a Girona. Ocupa, aproximadament, una quarta part dels territoris. S'hi concentren 18 capmasos, que representen el 42 per cent dels totals de tot el terme. És un paisatge molt humanitzat amb una gran munió de peces de terra de petita extensió i l'absència de bosc. S'hi troben documentades dues vinyes. Una segona zona està compresa entre l'Onyar, el camí que va del castell de Brunyola a Girona, la línia divisòria amb la parròquia de Brunyola i el camí de Santa Coloma. Ocupa més de la meitat del territori i s'hi situen 19 masos. Els que estan al nord de la riera Cagarell estan esparsos, mentre que els que estan al sud estan més concentrats. Entre la riera Grevalosa i el camí de Santa Coloma no n'hi ha cap. Evidentment, aquí les parcel·les són més grans, com és el cas del mas Taltavull. A més de les peces de terra, hi ha grans extensions de bosc, vinyes i avellanedes. La tercera zona la situem al nord del terme i està compresa entre el camí de Girona i les

<sup>11</sup> Hi hem inclòs les bordes Creixell i Roqueta, però no la masoveria d'en Costa; la minsa informació ha estat insuficient per poder-la situar.



Figura 4. Els masos del terme de Sant Dalmai l'any 1336.

línies divisòries de les parròquies d'Estanyol i Brunyola. Hi ha 8 masos situats a ponent del volcà de la Crosa.

El patrimoni del mas està constituït pel capmàs i varies peces de terra que es descriuen amb una terminologia variada com quadrons, feixes, tornades, terres o peces de terra i camps. No se'n sol donar la superfície, fora uns pocs casos on s'expressa en saions i jornals de bous. El nombre d'aquestes parcel·les va d'una dels masos Mateu i Gausuach a les tretze del mas Boades, i el més habitual és que siguin entre tres i sis. Les pertinences a cada mas se situen, a través d'uns topònims i, com és habitual en tots els capbreus de l'època, a través dels límits o afrontacions dels quatre punts cardinals. En alguns casos s'hi fa constar el nom del paratge, el



macrotopònim, per dir-ho d'alguna manera. Al mapa n'hi hem assenyalat alguns: *coromines de Caldeduch*, *les Fonts*, *Aiguamorta*, *pla de Grealosa*, *la Crosa* i *Tornavells*. També hi hem assenyalat *el coll de Romeu* i *el coll de la Crosa*, per on hi passava el camí del castell de Brunyola a Girona.

En contra del que es pugui pensar, les parcel·les no sempre se situen contigües al capmàs i poden estar força allunyades i separades unes de les altres. Posem com a exemple els pagesos Pere Bohigues, Pere Ramon Mateu i Guillem Ferrer que confessen terres situades a l'altra banda de l'Onyar, en uns indrets compresos entre les rieres Gorredon i Cagarell. Un cas especial és el fons de la Crosa que està fragmentat en moltes parcel·les conreades. En el capbreu hi declaren terres els masos Costa, Capella, Pujol, Sagrera, Tries, Tornavells, Roig de Santa Maria i Hospital, tots més o menys allunyats. En les afrontacions en surten quatre més de la parròquia d'Estanyol i la *Coromina de l'Almoïna*. Una de les peces de terra capbrevada s'anomena *feixa llarga* i se la situa *immediata a l'Estany*. Això és una prova evident de que hi havia un estany que no va desaparèixer fins al segle XVIII quan el terreny va ser drenat amb la construcció d'una mina. Alguns detentors declaren una peça de terra pròpia d'una senyoria que està enclavada dintre d'una possessió més gran pròpia d'una altra. És el cas del mas Capella<sup>12</sup>. Berenguer Capella confessa tenir una peça de terra de tres jornals de bou d'extensió per a la capella de Santa Maria de Serrallonga i que està ubicada dintre del capmàs.

A través del capbreu, l'Almoïna no solament recull la informació sobre els béns immobles, sinó també sobre els mobles. Atès que alguns emfiteutes perceben rendes de terres que han establert a altres pagesos, es veuen amb l'obligació de declarar-les. Per exemple, és el cas de Bernat Boades que cobra anualment quatre diners per cada una de les dues feixes de terra que té establertes a dos pagesos de Salitja. Això és una mostra que els pagesos d'aquesta època tenen plena capacitat per gestionar les seves explotacions.

En aquest apartat també hi volem incloure una breu informació sobre les vies de comunicació. En tot en terme hi ha molts camins que permeten comunicar les cases dels pagesos amb les seves terres, amb l'església parroquial i també amb vies principals. Surten documentats perquè fan d'afrontacions de propietats Se'ls anomena *carrera*, *estrada*, *camí públic*, *camí missader públic* i *camí bosquetà públic*. No se n'indica el lloc cap on es dirigeixen, fora de dos casos. Un és el que va de la casa del mas Costa al Coll de la Crosa i l'altre des del mas Moragues al mas Olivella de Brunyola. Hi ha tres camins principals de llarg recorregut que es dirigeixen a fora del terme El primer d'ells és el camí públic de Santa Coloma de Farners. Una altra via de comunicació important és el camí públic de Girona que ve del castell de Brunyola. És el mateix que surt documentat en un capbreu del mas Turon l'any

12 Hem especulat sobre l'origen d'aquest topònim que podria tenir relació amb aquesta ermita situada a l'extrem sud-est de la parròquia de Brunyola. Atès el domini directe que té sobre una peça de terra propera a la casa, entra dintre de la lògica pensar que se'l conegués com el "mas de la capella" o simplement com mas Capella.

1778<sup>13</sup> com a *camí ral que va del castell de Brunyola a la ciutat de Girona*. També surt el *camí moner* –o camí moliner–, una variant, per dir-ho d'alguna manera, del camí de Santa Coloma, que passa prop de l'església de San Dalmai i enllaça amb el que baixa de Brunyola. Ens hem preguntat el per què del nom *moner* que interpretem com “el que va al molí”. I certament, podria passar pel costat mateix d'un molí fariner a tocar l'Onyar que, si bé no el tenim documentat fins a l'any 1384<sup>14</sup>, en aquesta data és possible que ja existís. Ens queda, encara, una altra ruta de llarg recorregut. En una afrontació del clos del mas Noguer de Salitja se l'anomena, com tants d'altres, *camí públic*, però en tres capbreus posteriors dels segles XVI, XVII i XVIII els límits no han variat i s'especifica com *camí públic de la parròquia de Sant Dalmai a la parròquia de Salitja*. Tanmateix, el recorregut podria ser força més llarg. En sentit est, es podria dirigir cap a Riudellots i Cassà de la Selva i en sentit oest, al castell de Brunyola i a Sant Martí Sapresa, tal i com surt documentat en una capbreuació del mas Capella l'any 1760.<sup>15</sup> Seria el camí que comunicaria Cassà de la Selva amb el camí ral de Girona a Vic.<sup>16</sup>

El capbreu ofereix, a més, informació de les prestacions en forma de censos, tasques i altres, així com una sèrie de prestacions personals –joves, batudes, etc.– i d'obligacions a que estan obligats els pagesos amb el seu senyor directe. Aquí ho deixarem de banda. Sí, però, volem indicar que també paguen tributs a altres senyors. Tots els que posseeixen masos o terres al terme estan obligats a prestar censos al castlà, el cavaller Pere (IV) de Vilademany, anomenats *drets de castlania*. També han de pagar censos per l'ús de la ferreria de destret; en el capbreu se l'anomena *la fàbrega de Salelles*, perquè els seus senyors són els cavallers de la Casa o Milícia de Salelles de Llagostera. Encara hi ha altres tributs que no surten al capbreu però que han de satisfer, com el delme i les primícies, la moltura per tenir dret a moldre els cereals al molí de destret i que també deixarem de banda.

## Conclusió

Les dades aportades referents a quaranta-tres masos –incloem les dues bordes i la masoveria– i dues-centes nou parcel·les, suposen un alt grau de coneixement del terme de Sant Dalmai per part dels qui informaren a l'encarregat de redactar el capbreu. Sumen una informació excepcional, però no podem afirmar que sigui precisa. La millor manera d'avaluar aquest capbreu seria contrastar-lo amb altres capbreus o fonts d'informació coetanis. Així podríem saber, per exemple, quin grau

13 AHG, Hospici, vol. 362.

14 En aquesta data petany al mas Falgueres de la parroquia de Salitja (a partir del s. XVII, conegut com el mas Valls), propi de la Pabordia del mes de novembre de la seu de Girona.

15 AHG, Hospici, vol. 330.

16 Aquests camins encara existeixen. Un tram del *camí públic de Girona* és el que puja de Sant Dalmai a Brunyola. El *camí moner*, és conegut com la “carretera vella de Santa Coloma”. El *camí públic de la parròquia de Sant Dalmai a la parròquia de Salitja* es coneix com el camí vell de Salitja. Del *camí públic de Santa Coloma* només en resta el tram que va de la carretera de Sant Dalmai a Salitja a la capella de N<sup>o</sup>5<sup>a</sup> de les Fonts.



de frau o d'ocultació podria haver-hi per part dels tenidors en la confessió de llurs patrimonis, segons el poder de coacció del senyor. També queden per confessar moltes tinences ubicades dins del terme. Però, amb tot i això, repetim l'objectiu que ens hem plantejat al començament: ens aproxima a la realitat d'un territori distribuït entre diverses senyories i ens dóna a conèixer el nombre precís de masos que hi ha escampats. Un espai de només nou quilòmetres quadrats està fragmentat en una gran quantitat d'explotacions comunicades a través d'una xarxa de camins. No hi ha dubte que està molt humanitzat, sobre tot a la zona est. Creiem que un terreny planer amb terra fèrtil i unes bones vies de comunicació poden ser uns bons factors determinants d'aquest alt grau d'ocupació.

Volem acabar aquest estudi amb una relació de masos capbreuats que han arribat fins als nostres dies (cf. Quadre 6 i Figura 5). Són 25, és a dir, més de la meitat. Les masies d'ara, construïdes a partir del s. XVI, res tenen a veure amb aquelles edificacions fràgils que s'assemblaven més a una cabana que a una casa, però testimonien que al mateix clos hi han viscut moltes generacions de famílies pageses al llarg de moltes centúries. Els masos més antics daten de la primera meitat del segle XIII.

	Mas	Primera notícia	Canvi de nom/segle	Estat actual de la casa
1	Mas Aulina	1336	Mas Fontlledosa el s. XVI i mas Gros de Pagès el s. XIX	Habitada
2	Mas Bells	1227	Mas Bells	Habitada
3	Mas Boades	1227	Mas Boades	Habitada
4	Mas Bosch	1227	Mas Bosch	Habitada
5	Mas Capella	1227	Mas Capella	Habitada
6	Mas Costa	1313	Mas Costa	Habitada
7	Mas Llepavins	1282	Mas Alís el s. XVI	Habitada
8	Mas Moragues	1282	Mas Moragues	Habitada
9	Mas Morell d'Aiguamorta	1227	Mas Morell el s. XVIII	Habitada
10	Mas Olivera (p. de Salitja)	1314	La Casa de les Fonts el s. XVIII i el Molí de les Fonts el s. XIX	Habitada
11	Mas Nogueu	1227	La Casa petita d'en Tries el s. XVIII	Habitada
12	Mas Pla	1282	Mas Xifra el s. XVII	Habitada
13	Mas Planes	1227	Mas Planes	Habitada
14	Mas Pujol	1282	Mas Pujol	Habitada
15	Mas Quintana	1282	Mas Tiranius el s. XIX	Habitada
16	Mas Rossinyol	1227	Mas Rossinyol	Deshabitada
17	Mas Rovira (p. de Salitja)	1336	Mas Rata el s. XIX	Habitada

18	Mas Rovira (p. de Sant Dalmai)	1227	Mas Rovira	Habitada
19	Mas Sagrera	1317	Mas Sagrera	Habitada
20	Mas Severich	1282	Mas Simon, el s. XIX	Habitada
21	Mas Taltavull	1227	Mas Daltavuit, el s. XIX	Habitada
22	Mas Tornavells	1227	Mas Puig	Habitada
23	Mas Tries	1336	Mas Tries	Habitada
24	Mas Turon	1302	Mas Turon	Habitada
25	Mas Vidal	1227	Mas Carreres el s. XVI i mas Formiga el s. XX	Habitada

**Quadre 6.** Masos capbrevats l'any 1336 encara existents en l'actualitat.



**Figura 5.** Can Sagrera, masia del segle XVI construïda sobre el mas on vivia Pere Sagrera el 1336.

Procedència de la foto: Reproduïda a la p. 34 del llibre *Carícia de Volcà*. Autors del llibre: Silvia Arbat, Eva Rigau, Lluís Solé i altres. Ajuntaments de Bescanó i Vilobí, 1991.